

Sygn. akt VI ACa 1082/10

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 marca 2011r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie Wydział VI Cywilny w składzie:

Przewodniczący – Sędzia SA	– Ewa Klimowicz - Przygódzka
Sędzia SA	– Ksenia Sobolewska – Filcek (spr.)
Sędzia SO del.	– Irena Piotrowska
Protokolant	– sekretarz sądowy Edyta Kaczmarek

po rozpoznaniu w dniu 9 marca 2011r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa M. D.

przeciwko [...] SA w W.

o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone

na skutek apelacji obu stron

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie – Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów

z dnia 25 maja 2010r.

sygn. akt XVII AmC 1665/09

uchyla zaskarżony wyrok w całości i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w Warszawie – Sądowi Ochrony Konkurencji i Konsumentów do ponownego rozpoznania pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach instancji odwoławczej.

VI ACa 1082/10**UZASADNIENIE**

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, uwzględniając powództwo M. D., wniesione przeciwko [...] SA w W. o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, uznał ze niedozwolone i zakazał pozwanemu wykorzystywania w obrocie z konsumentami postanowień wzorca umowy „Załącznik do ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym o oznaczeniu [...]” o treści:

„Opłata likwidacyjna jest pobierana w wysokości wskazanej w tabeli poniżej:

Rok polisowy, w którym jest pobierana opłata likwidacyjna od środków wypłacanych z składek subkonta składek regularnych	Wysokość opłaty likwidacyjnej stanowiąca procent środków wypłacanych z subkonta regularnych
1	99%
2	99%
3	80%
4	70%
5	60%
6	50%
7	40%
8	30%
9	20%
10	10%

(pkt 15 załącznika)

i oddalił powództwo w pozostałej części, to jest co do postanowień wzorca umowy – „Ogólne warunki ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym – program inwestycyjny [...]; Regulamin Funduszu Gwarantowanego [...]; Regulamin Funduszy; Regulamin portfela aktywnej alokacji” o treści:

- „Towarzystwo pobiera następujące opłaty: (...)
- 5) opłata likwidacyjna” (§ 18 ust 1 pkt 5 wzorca);
- „Opłata likwidacyjna jest ustalana procentowo i pobierana z Subkonta Składek Regularnych lub z Subkonta Składek Dodatkowych przez cały okres trwania Umowy Ubezpieczenia przed każdą Częściową Wypłatą oraz Całkowitą Wypłatą, a także w razie wygaśnięcia Umowy Ubezpieczenia w sytuacjach wskazanych w § 12 ust 2 oraz § 25 ust 2 pkt 2, 3, 5 oraz od tej części środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych, która powoduje, że wartość Subkonta Składek Regularnych staje się niższa od kwoty odpowiadającej Statusowi Polisy Opłaconej. Postanowień niniejszego ustępu nie stosuje się do Subkonta Składek Dodatkowych, Jednostki uczestnictwa są umarzone w proporcjach odpowiadających udziałowi poszczególnych Funduszy:
 1. w wartości Częściowej Wypłaty albo Całkowitej Wypłaty – w razie Częściowej Wypłaty albo Całkowitej Wypłaty,
 2. w wartości Rachunku Ubezpieczającego – w razie wygaśnięcia Umowy Ubezpieczenia w sytuacjach wskazanych w § 12 ust 2 oraz § 25 ust 2 pkt 2, 3, 5.” (§ 18 ust 6 wzorca).

W uzasadnieniu powyższego wyroku Sąd OKIK w oparciu o przedstawione dowody ustalił, że pozwany prowadzi działalność gospodarczą polegającą m.in. na udzielaniu ubezpieczeń, a w obrocie z konsumentami wykorzystuje wzorce o nazwie „Ogólne warunki ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym –

program inwestycyjny [...]; Regulamin Funduszu Gwarantowanego [...]; Regulamin Funduszy; Regulamin portfela aktywnej alokacji” (dalej OWU) i „Załącznik do ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym o oznaczeniu [...]”, w których zawarte są zakwestionowane postanowienia umowne. Sąd ten stwierdził również, iż skoro pozwany nie przedstawił żadnego dowodu na okoliczność, że konsumenci mieli możliwość prowadzenia negocjacji, czy wpływ na treść postanowień tych wzorców – nie były one uzgadniane indywidualnie z konsumentami. Nie ma również znaczenia dla rozstrzygnięcia, czy powódka podpisała umowę świadomie i korzystała z niej, jako że w sprawie niniejszej dokonuje się abstrakcyjnej kontroli klauzul. Nadto, skoro zakwestionowane postanowienia umowne dotyczą wysokości opłaty i trybu jej naliczania za wcześniejszą rezygnację z umowy przez konsumenta, nie należą one do głównych świadczeń stron umowy.

W toku procesu Sąd OKIK oddalił wnioski dowodowe zgłoszone przez strony procesu stwierdzając, że dowód z przesłuchania stron i świadka na okoliczność charakteru umowy oraz oceny ryzyka jest zbędny, ponieważ o charakterze umowy decyduje jej treść, zaś pozostałe okoliczności mają charakter ocenny i nie są zdarzeniami faktycznymi. Natomiast dowód z opinii biegłego z zakresu rachunkowości był zbędny, skoro sąd nie badał rozliczeń finansowych między stronami, ani rachunkowości prowadzonej przez pozwanego.

Dokonując zaś oceny tych postanowień w świetle art. 385¹ k.c. Sąd OKIK stwierdził, że nie ma argumentów, na podstawie których można by przyjąć, że zapisy § 18 ust 1 pkt 5 i ust 6 OWU są niezgodne z obowiązującymi przepisami. Powódka nie wykazała też, by było one niezgodne z dobrymi obyczajami i naruszały interesy konsumenta. Fakt wprowadzenia przez pozwanego opłaty likwidacyjnej nie godzi w prawa

konsumenta. Towarzystwo Ubezpieczeniowe miało prawo zapisać w umowie fakt istnienia opłat, które będzie musiał ponieść konsument przy wcześniejszym odstąpieniu od umowy, niż było to umową przewidziane. Ta sama ocena dotyczy klauzuli precyzującej sposób naliczania opłaty likwidacyjnej, skoro nie wskazuje ona wysokości tych kosztów. Dopiero zakwestionowany zapis wzorca umownego o nazwie „Załącznik do ogólnych warunków ubezpieczenia (...)” jest sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco narusza interesy konsumenta, a także wypełnia znamiona niedozwolonego zapisu wskazanego w art. 385³ pkt 17 k.c., ponieważ wskazana tam wysokość odstępnego jest rażąco wygórowana. Podejmując się działalności inwestycyjnej pozwany musi bowiem kalkulować poziom zainteresowania i ryzyko przedsięwzięcia. Ubezpieczenie połączone z programem inwestycyjnym stanowi towar podlegający sprzedaży, zatem ryzyko pozwanego, związane z tą sprzedażą, jest takim samym ryzykiem, jak przy sprzedaży innych towarów branży ubezpieczeniowej. Ustalając tak wysokie odstępnę kontrahent znaczną część ryzyka przerzuca jednak na konsumenta. Wprawdzie nic nie stoi na przeszkodzie, aby ewentualnie żądać od konsumenta naprawienia szkody wynikłej z niewykonania przez niego zobowiązania, nie może to być jednak automatyczne, sztywno ustalone, potrącenie ryczałtowo określonej części kwot wpłaconych przez konsumenta. Takie przerzucenie na konsumenta ryzyka związanego z działalnością ubezpieczyciela Sąd OKIK uznał za sprzeczne z dobrymi obyczajami i rażąco naruszające jego interesy. Celem odstępnego jest bowiem zrekompensowanie strat wynikających z konkretnej umowy, nie zaś zmniejszenie strat całej działalności. Zakwestionowane postanowienie w sposób oczywisty stawia więc pozwanego w uprzywilejowanej pozycji.

Powyższy wyrok został zaskarżony przez obie strony procesu.

Pozwany, [...] SA w W., zaskarżając wyrok w części uwzględniającej powództwo oraz rozstrzygające o kosztach procesu, a także o publikacji wyroku w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, domagał się jego zmiany i oddalenia powództwa w całości oraz obciążenia powódki kosztami procesu. W uzasadnieniu apelacji podniósł zarzuty naruszenia prawa materialnego, to jest: art. 385³ pkt 17 k.c. w zw. z art. 396 k.c. poprzez jego niewłaściwe zastosowanie polegające na błędnej kwalifikacji postanowienia wzorca umowy uznanego za niedozwolone; art. 385¹ § 1 k.c. w zw. z art. 385² k.c. i z art. 385¹ k.c. oraz z art. 479⁴³ k.p.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na:

- dokonaniu oceny zakwestionowanego postanowienia wzorca bez uwzględnienia pełnej treści tego wzorca i okoliczności zawarcia umowy;

- pominięciu w tej ocenie istotnych okoliczności związanych z naturą stosunku prawnego wynikającego z treści wzorca;

- zastosowaniu art. 385¹ § 1 k.c. w zakresie szerszym, niż wynikałoby to z uzasadnienia wyroku, to jest do postanowienia pkt 15 wzorca umownego o nazwie „Załącznik do ogólnych warunków ubezpieczenia (...)” w jego pełnym brzmieniu;

- wydaniu orzeczenia z naruszeniem zasad abstrakcyjnej kontroli wzorca umownego, z pominięciem faktu, że sporne postanowienie mogłoby, ze względu na swą naturę, podlegać ocenie negatywnej wyłącznie w zakresie kontroli incydentalnej, a w konsekwencji nierozpoznanie sprawy co do istoty.

Skarżący podniósł ponadto zarzuty naruszenia przepisów postępowania, to jest:

- art. 217 § 1 k.p.c. w zw. z art. 227 k.p.c. poprzez oddalenie wniosków dowodowych pozwanego zmierzających do udowodnienia istotnych okoliczności sprawy;

- art. 233 § 1 k.p.c. poprzez błędną ocenę spornego postanowienia i zaniechanie jego prawidłowej wykładni oraz oceny na gruncie pełnej treści wzorca umownego. Z uzasadnienia zaskarżonego wyroku wynika bowiem, iż Sąd OKIK zakwalifikował sporne postanowienie jako nakładające na konsumenta, który odstąpił od umowy, obowiązek zapłaty rażąco wygórowanego odstępnego, choć opłata likwidacyjna uregulowana w trzech zakwestionowanych klauzulach nie ma takiego charakteru. Warunki odstąpienia od umowy uregulowane są bowiem a § 26 ust 1 OUW i nie zawierają ustalenia obowiązku zapłaty odstępnego na rzecz ubezpieczyciela. Natomiast istota opłaty likwidacyjnej zawarta jest w § 18 ust 6 OUW. Wynika z niego, że jest to świadczenie należne ubezpieczycielowi w przypadku wygaśnięcia umowy ubezpieczenia z przyczyn leżących po stronie ubezpieczającego. Opłata ta pełni funkcję dyscyplinującą ubezpieczającego i funkcję quasi kompensacyjną, jako świadczenie należne stronie, której przyczyny wygaśnięcia stosunku zobowiązaniowego nie dotyczą. Nie jest to zatem świadczenie o charakterze odszkodowawczym;

- art. 328 § 2 k.p.c. poprzez zaniechanie wskazania przyczyn, dla których sąd uznał całe sporne postanowienie za niedozwolone, choć zawiera ono różne stawki określone procentowo, a także poprzez nieodniesienie się w uzasadnieniu wyroku do podnoszonych przez pozwanego kwestii jego kosztów i ryzyka, co do których sąd odmówił dopuszczenia dowodów.

Pozwany wniosł ponadto o oddalenie apelacji wniesionej przez stronę powodową.

Powódka – M. D., zaskarżając wyrok w części oddalającej powództwo i rozstrzygającej o kosztach procesu, domagała się jego zmiany poprzez uwzględnienie powództwa także w zakresie § 18 ust 1 pkt 5 i ust 6 OWU i zasądzenie od pozwanego na jej rzecz kosztów procesu. W uzasadnieniu apelacji podniosła zarzuty naruszenia prawa materialnego w postaci art. 385¹ k.c. i art. 385³ pkt 16 k.c. poprzez ich nieprawidłowe zastosowanie, a także naruszenia prawa procesowego, tj. art. 233 § 1 k.p.c. poprzez dowolną ocenę materiału dowodowego. Zdaniem skarżącej sporne postanowienia umowne bezsprzecznie tworzą stan nierównorzędności stron związanych umową oraz uprzywilejowania pozwanego, zabezpieczając wyłącznie jego interesy. Bezsprzecznie też naruszają zasadę ekwiwalentności świadczeń. Wzorzec umowny stosowany przez pozwane Towarzystwo nie przewiduje bowiem analogicznych opłat likwidacyjnych należnych konsumentowi na wypadek wcześniejszego rozwiązania umowy lub jej niewykonania przez ubezpieczyciela.

Powódka domagała się ponadto oddalenia apelacji strony pozwanej.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Obie apelacje zasługiwały na uwzględnienie, choć nie wszystkie podniesione w nich zarzuty były uzasadnione. W szczególności chybione były wszelkie wywody pozwanego sprowadzające się do skierowania oceny spornych postanowień umownych na drogę kontroli incydentalnej. Niezależnie bowiem od wielości płaszczyzn sporu między stronami, przedmiotem badania w sprawie niniejszej nie jest jakakolwiek konkretna umowa zawarta przez pozwanego z konsumentem. Zgodnie z art. 479³⁸ § 1 k.p.c. przedmiotem badania w sprawie wywołanej pozwem opartym na tym przepisie jest postanowienie wzorca umowy, którą zawrzeć może każdy

konsument korzystający z oferty przedsiębiorcy. Jest przy tym oczywiste, w świetle dotychczasowego dorobku praktyki orzeczniczej, że materialne kryteria kwalifikacji postanowień wzorca umownego, jako niedozwolonego, określa art. 385¹ i art. 385³ k.c. (np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2005r. wydany w sprawie I CK 832/04 –Prawo Bankowe 2006/3/8), zaś odwoływanie się w sprawie niniejszej do ogólnych zasad kontraktowych określonych w przepisach Kodeksu cywilnego (np. art. 396 k.c.) jest chybione o tyle, że sporne klauzule podlegają badaniu w oparciu o art. 479³⁸ § 1 k.p.c. w zw. z art. 385¹ i art. 385³ k.c., a więc przepisy stworzone przez ustawodawcę w celu wspierania i ochrony strony słabszej, jaką wobec przedsiębiorcy pozostaje konsument, mające na celu eliminację klauzul umownych, które nie zostały uzgodnione indywidualnie i naruszając zasadę dobrej wiary powodują istotną i nieusprawiedliwioną dysproporcję praw i obowiązków kontraktowych na niekorzyść konsumenta. Badanie to wymaga jednak uwzględnienia istoty stosunku prawnego do którego odnosi się sporny wzorzec umowny. Stąd dla uznania postanowienia wzorca umownego za niedozwolone nie jest wystarczające, jak chce powódka, stwierdzenie, że wzorzec ten nie przewiduje – analogicznych do zakwestionowanych – opłat likwidacyjnych należnych konsumentowi na wypadek wcześniejszego rozwiązania umowy lub jej niewykonania przez ubezpieczyciela. Role, a także obowiązki i ryzyko obu stron umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, są bowiem różne. Proporcjonalność pozycji obu kontrahentów nie może być więc sprowadzana do identyczności wzajemnych świadczeń.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, pomimo nietrafności powyższych zarzutów, obie apelacje winny być uwzględnione. Sąd OKIK nie rozpoznał bowiem istoty tej sprawy. Wprawdzie w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku

znalazły się rozważania dotyczące natury sprawy rozpoznawanej w oparciu o art. 479³⁸ § 1 k.p.c. w zw. z art. 385¹ i art. 385³ k.c., jednak ocena spornych klauzul umownych przeprowadzona została z pominięciem ich rzeczywistej treści i znaczenia. Rację ma bowiem pozwany wskazując w apelacji, że zakwestionowane zapisy wzorców umów nie dotyczą zapłaty odstępnego w rozumieniu art. 396 k.c. i art. 385³ pkt 17 k.c. Przepis ten definiuje odstępnę, jako sumę oznaczoną przez strony umowy, płatną przez jedną z nich na rzecz drugiej, jako warunek odstąpienia od umowy, przy zastrzeżeniu, że oświadczenie o odstąpieniu jest skuteczne tylko wtedy, gdy zostało złożone jednocześnie z zapłatą odstępnego. Przy czym, zgodnie z art. 365 k.c., prawo odstąpienia od umowy jest dodatkowym zastrzeżeniem umownym, obligatoryjnie ograniczonym terminem końcowym, dającym stronie kompetencje do jednostronnego rozwiązania umowy, a więc unicestwienia jej z mocą wsteczną i skutkiem takim, że umowa uważana jest za nie zawartą, to, co strony już świadczyły, ulega zwrotowi w stanie niezmienionym, chyba że zmiana była konieczna w granicach zwykłego zarządu, a za świadczone usługi oraz za korzystanie z rzeczy należy się drugiej stronie odpowiednie wynagrodzenie. Jak słusznie wywiódł pozwany, prawo odstąpienia nie odpowiada więc prawu wypowiedzenia umowy, a także nie jest sposobem jej materialnej realizacji. Tymczasem, zgodnie z zapisem § 18 ust 6 OWU, opłata likwidacyjna jest pobierana przed każdą częściową wypłatą, całkowitą wypłatą (o których mowa w § 2 pkt 2 i 3) oraz w razie wygaśnięcia umowy ubezpieczenia w wyniku śmierci ubezpieczonego w warunkach wskazanych w § 12 ust 2 lub wypowiedzenia umowy przez ubezpieczającego w warunkach wskazanych w § 25 ust 2 pkt 2, 3, 5 OWU (upływ okresu prolongaty lub okresu wypowiedzenia). Opłata ta nie odpowiada zatem ustawowej definicji odstępnego. Skoro zaś zaskarżony wyrok zapadł w wyniku uznania przez Sąd OKIK, że sporne

klauzule dotyczą „opłat, które będzie musiał ponieść konsument przy wcześniejszym odstąpieniu od umowy, niż było to umową przewidziane”, nie sposób uznać, że Sąd ten dokonał wymaganej w art. 479³⁶ – 479⁴⁵ k.p.c. abstrakcyjnej i prewencyjnej kontroli zakwestionowanych przez powódkę postanowień wzorców umów. Zaskarżony wyrok podlegał więc uchyleniu zgodnie z art. 386 § 4 k.p.c., co przesądza o rozstrzygnięciu o kosztach procesu stosownie do art. 108 § 2 k.p.c.

Ponownie rozpoznając sprawę Sąd OKIK winien więc uwzględnić rzeczywisty charakter opłaty likwidacyjnej, której dotyczą sporne klauzule umowne, rolę, jaką pełni ona w ramach stosunku umownego łączącego konsumenta z ubezpieczycielem, jako jedna z 10 zastrzeżonych opłat (§ 18 ust 1 OWU), a także zbadać, czy rację ma powódka zarzucając, że klauzule te naruszają zasadę dobrej wiary i powodują istotną, nieusprawiedliwioną dysproporcję praw i obowiązków kontraktowych na niekorzyść konsumenta. W tym celu konieczne będzie ponowne rozważenie celowości dopuszczenia dowodów zgłoszonych przez strony w toku procesu, przy uwzględnieniu zakresu kognicji sądu rozpoznającego sprawę o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone.